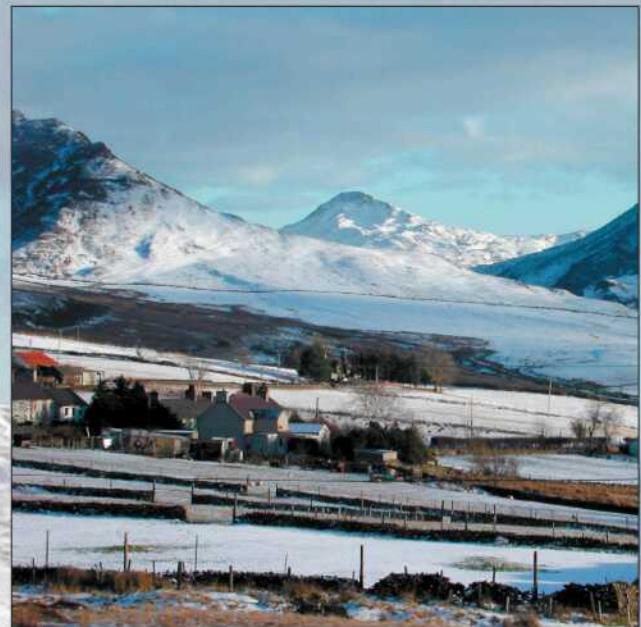

Beth yw tirweddau diwylliannol?

Mae 'tirwedd' yn ganlyniad i weithgarwch a rhngweithgarwch ffactorau naturiol a ddynol. Mae tirwedd yn newid o hyd. O'r cyfnod yr oes Neolithig ymlaen, rwy 8000 o flynyddoedd yn ôl, aeth dyn ati i newid y tirwedd a'i fowldio yn ôl ei anghenion a'i ddeffrydau ef ei hun.

Mae newidiadau o'r fath yn hawdd eu hadnabod mewn cymdoagaethau lle mae tai newydd yn cael eu hadeiladu, mewn bryniau a gwastatiroedd lle bu gwaith mwynghoddio, neu wrth i briffydd a rheilffyrdd gael eu hadeiladu. Ar y llaw arall, mae diffyg diddordeb yn aml yn arwain at encilio.

I gymdeithas, sy'n byw yn bennaf mewn dinasoedd gorboblog, yma, gallwn ganfod adnoddau pwysig o hyd ar gyfer cynnal bywyd o safon.

What are cultural landscapes?

'Landscape' is the result of the action and interaction of natural and human factors. Landscape is ever changing. Since the Neolithic times, some 8000 years ago, this time man not only changed the landscape, he virtually moulded the land according to his needs and ideals.

Such changes are readily visible in areas of newly built residential neighbourhoods, hills and plains with mining operations, or in the construction of highways and railway lines. On the other hand, lack of interest often leads to desertion.

For a society, which primarily lives in overcrowded cities, here we can still find important resources for sustaining quality living.

This is one of a series of leaflets produced by Gwynedd Archaeological Trust as part of its Pathways to Cultural Landscapes project, which has been funded by Cadw: Welsh Historic Monuments and the European Union as part of Culture 2000.

Further details of the project can be found by visiting our websites

wwwpcl-eu.de/
www.heneb.co.uk

European Pathways to Cultural Landscapes

Education and Culture
Culture 2000

Ymddiriedolaeth Archaeologol Gwynedd
Gwynedd Archaeological Trust

CADW

Mae'r dalen hon yn un o gyfres o daflennoedd a gynhyrchwyd gan Ymddiriedolaeth Archaeologol Gwynedd fel rhan o'r prosiect Llwybrau at Dirweddau Diwylliannol, sy'n cael ei ariannu gan Cadw: Henebion Cymru a'r Undeb Ewropeidd fel rhan o'r rhaglen Diwylliant 2000.

Gallwch gael mwy o fanylion am y prosiect drwy ymweld â'n gwefan ...

wwwpcl-eu.de/
www.heneb.co.uk

Ymddiriedolaeth Archaeologol Gwynedd / Gwynedd
Archaeological Trust
Ffordd y Garth
Bangor
Gwynedd LL57 2RT

Tel / Ffon: 01248 352535
Fax / Ffacs: 01248 370925
Email / E-bost: gat@heneb.co.uk

aerial photograph © getmapping

Roads around History

Ffyrdd o amgylch Hanes

Pathways to Cultural Landscapes Llwybrau at Dirweddau Diwylliannol

Cultural Landscapes of Arfon

Arfon contains a variety of landscapes, all of which have been shaped by the social, economic and religious activities of people over thousands of years, as they lived in and transformed the landscape. This cultural influence is visible in the field patterns, settlements, slate tips, roads and ruins which form the framework of the present landscape and contribute significantly to its present character and appearance.

Mae tirweddau amrywiol yn Arfon, pob un wedi ei ffurio gan weithgareddau cymdeithasol, economaidd a chrefyddol pobl dros filoedd o flynyddoedd, wrth iddynt fyw yn y dirwedd a'i thrawsnewid. Mae'r dyfanwad diwylliannol hwn i'w weld mewn patrymau caeau, aneddiadau, tomemni llechi, ffurdd a henebion sy'n ffurio fframwaith y dirwedd bresennol ac sy'n cyfrannu'n sylweddol tuag at ei chymeriad a'i hymddangosiad presennol.

Agricultural landscapes

Although in some places the landscape is very much a product of the late eighteenth and the early-to-mid nineteenth centuries, in terms of estate improvement and enclosures of common land, there is substantial evidence for the prehistoric origin of many of the field patterns on the sea-facing slopes.

Tirweddau amaethyddol

Er bod y dirwedd mewn rhai llefydd wedi ei ffurio yn ystod diwedd y ddeunawfed ganrif a dechrau a chanol y bedwaredd ganrif ar bymtheg i raddau helaeth, o ran gwella stadau a chau tiroedd comin, ceir dystiolaeth sylweddol sy'n awgrymu bod patrwm llawer o'r caeau sydd ar y llechweddau sy'n wynebu'r môr yn deillio o'r cyfnod cynhanesyddol.

Settlement landscapes

Over much of the area, dispersed farms form the typical settlement pattern. The small cottages within enclosures on Moel Tryfan are particularly distinctive. With the exception of Caernarfon, the towns and villages in the area are nineteenth-century creations, arising out of the growth of the slate industry or improved communications.

Tirweddau anhedol

Y patrwm anheddu sy'n nodweddiaid o ran helaeth o'r ardal yw ffermydd gwasgaredig. Mae'r bythynnod bychain o fewn llociau sydd ar Fföd Tryfan yn nodweddiaid lawn o'r ardal. Ar wahân i Gaernarfon, cafodd y trefi a'r pentrefi sydd yn yr ardal eu creu yn y bedwaredd ganrif ar bymtheg, o ganlyniad i dwy y diwydiant llechi neu welliannau mewn dulliau cyfathrebu.

Industrial landscapes

By the early eighteenth century, gangs of quarrymen on Cilgwyn common were already transforming the landscape. By the middle of the next century, deep pits were being excavated, and the extraction of slate from these, and subsequent disposal of waste, has led to a particularly characteristic landscape of inclines, blondins, pumping houses and enormous slate retaining bastions.

Tirweddau diwydiannol

Erbyn dechrau'r ddeunawfed ganrif, roedd criwiau o chwarelwyr wedi dechrau trawsnewid y dirwedd ar dir comin y Cligwyn, Erbyn canol y ganrif nesaf, roedd tyllau dwfn yn cael eu cloddio, ac mae'r llechi a dynnwyd o'r rhain, a'r gwastraff a adawyd ar eu holau, wedi arwain at dirwedd nodweddiaid lawn, gydag incleins, blondins, cytiau pwmpio a bastlynau anferth i ddal y llechi yn ôl.

Relict landscapes

The area is very rich in upstanding remains of prehistoric settlements (defined by so-called hut circles), often still associated with their contemporary field systems (many of which remain in use today). There is also extensive evidence for medieval settlements and agriculture, mainly in upland locations.

Tirweddau creiriol

Mae gan yr ardal doreth o olion aneddiadau cynhanesyddol sydd wedi goroesi i'w gweld ar ffurf cylchoedd cytiau fel y'u gelwir, ac yn aml lawn maent yn dal i fod yn gysylltiedig â systemau caeau'r cyfnod (llawer ohonynt yn dal i gael eu defnyddio heddiw). Ceir dystiolaeth sylweddol hefyd o aneddiadau ac amaethyddiaeth ganoloesol, ar dir uchel yn bennaf.

Artistic and literary associations

The area has been the home of, and the inspiration for, many writers and artists over the years. Kate Roberts famously wrote about the slate-quarrying communities around Rhostyfan, and R Williams Parry, amongst others, described the history of the area and its landscape in poems. Richard Wilson's painting of Snowdon from Nantlle is one of the most enduring images in Welsh art.

Cysylltiadau celfyddydol a llenyddol

Mae'r ardal wedi bod yn gartref, ac yn ysbyrdoliaeth, i lawer o lenorion ac artistiaid dros y blynnyddoedd. Ysgrifennodd yr enwog Kate Roberts am y cymunedau chwarelyddol yn ardal Rhostyfan, a disgrifiodd R Williams Parry, ymhithl erai, hanes yr ardal a'i thirwedd mewn cerddi. Mae peintiad Richard Wilson o Eryri o gyfeiriaid Dwyfryn Nantlle yn un o'r delweddau cryfaf sydd yng nghelfyddyd Cymru.

Tirweddau diwylliannol Arfon

This route is somewhat different from the usual sightseeing tour, which takes the visitor from one monument to another, instead travelling through a variety of cultural landscapes within the Arfon area. This leaflet acts only as a brief guide to the different landscapes: fuller descriptions are contained within the historic landscape characterisation study which is available on our web site (click historic landscape characterisation, click Nantlle), or can be obtained by contacting the Trust.

The route passes through or past 18 very different landscapes. The numbers on the map (and in the text here) are cross-referenced to areas described in the study, and are placed in their approximate centres.

Start at the medieval and later town of **Caernarfon** (01), and follow the minor road around the low-lying coastal strip of **Foryd** (31). Keep following the twisting roads until you reach the 19th-century estate village of **Llandwrog** (05). Take a short detour to the coast to see the drained, former marshland around **Dinas Dinlle** (19) and the former World War II airfield (46) to the north. Return to the main road, and

Llanfaglan

enter the gates to the 18th- and 19th-century parkland and gardens of **Glynllifon estate** (10).

On leaving, follow the minor road around the southern wall and enter **Penygores** (06), a 19th-century slate-quarrying settlement. This marks the start of Dyffryn Nantlle, a valley transformed by slate quarrying from the 18th century onwards. Travelling along the B4418 to the top of the valley, you pass the village of **Talysarn** (07), largely dating from between 1850 and 1870, with the remains of the slate quarries (09) themselves to the left and right on the valley floor (49) and slopes. After the village of **Nantlle** (13) itself (characterised by terraced housing of the late 19th century), the road climbs to the head of the valley past the copper-mining remains at **Drws-y-Coed** (11) and down into the contemporary ribbon settlement of **Rhyd Ddu** (33).

Dinas Dinlle

Glynllifon

Mae'r daith hon ychydig yn wahanol i daith arferol i weld golygfeydd, lle mae'r ymwyld yn cael ei dywys o'r nail heneb i'r llall, oherwydd teithio drwy wahanol dirweddau diwylliannol yn Arfon a wneir yma. Canllaw byr iawn i'r gwahanol dirweddau yw'r daflen hon: ceir disgrifiadau llawnach yn yr astudiaeth o nodweddion tirweddau hanesyddol sydd i'w gweld ar ein gwefan (cliciwch nodweddion tirwedd hanesyddol, cliciwch Nantlle), neu gallwch gysylltu â'r Ymddiriedolaeth.

Mae'r llwybr yn mynd drwy neu heibio i 18 o dirweddau gwahanol iawn. Mae'r rhifau sydd ar y map (ac yn y testun hwn) wedi eu croesgyfeirio er mwyn eu cysylltu ag ardaloedd sy'n cael eu disgrifio yn yr astudiaeth, ac maent wedi eu gosod o gwmpas lle dylent fod.

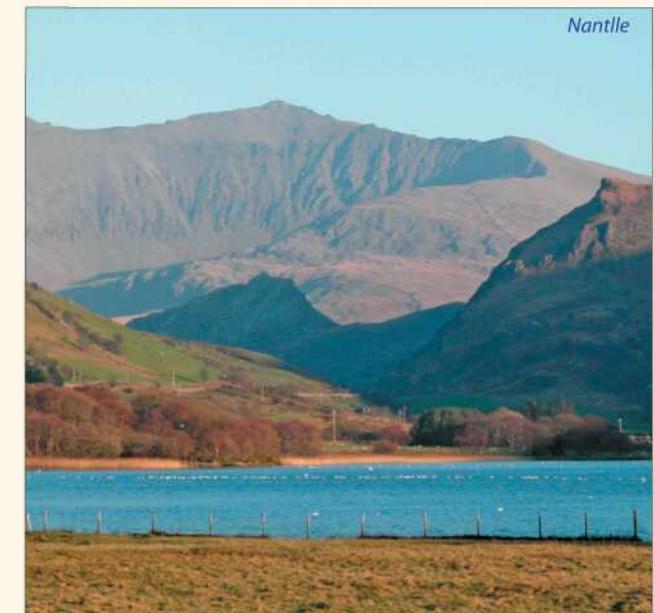
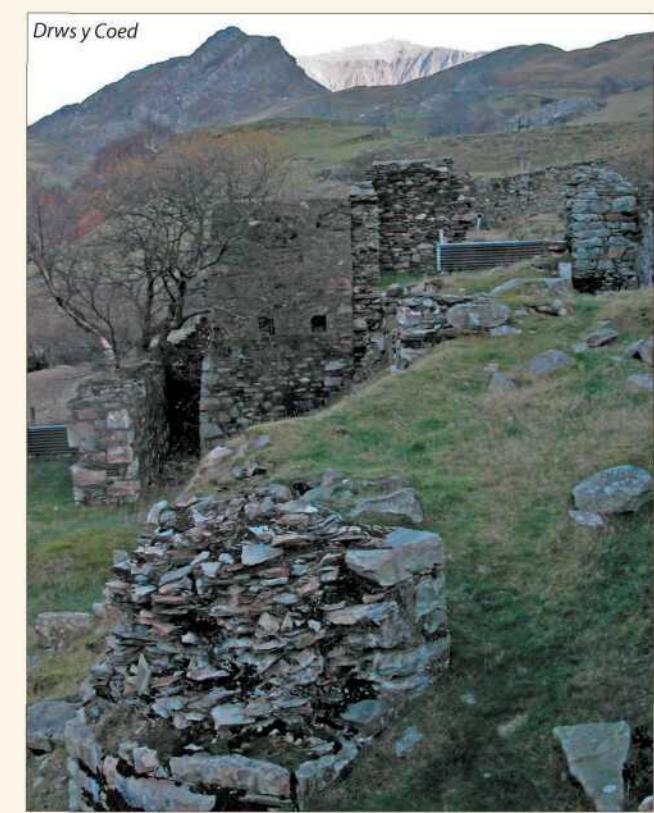
Gan ddechrau yn nhref ganoloesol a diweddarach **Caernarfon** (01), dilynwr yr is-ffordd sy'n mynd o amgylch rhimyn arfordirol isel y **Foryd** (31). Daliwr i ddilyn y ffordd troellog nes i chi gyrraedd **Llandwrog** (05), y pentref stâd sy'n dyddio o'r 19eg ganrif. Gwyrfai oddi ar y llwybr am ychydig tua gradd yr arfordir er mwyn gweld y tir wedi ei ddraenio, a arferai fod yn gorstir o amgylch **Dinas Dinlle** (19) a chynfaes awyr yr Ail Ryfel Byd (46) tua'r gogledd. Ewch yn ôl i'r ffordd

fawr, ac ewch drwy'r giatiau i barcdir a gerddi stâd **Glynllifon** (10) sy'n dyddio o'r 18fed a'r 19eg ganrif.

Pan fyddwch yn gadael y stâd, dilynwrch yr is-ffordd o amgylch y wal ddeheuol ac ewch i **Penygores** (06), anheddiad chwareli llechi o'r 19eg ganrif. Dyma'r drws i Dyffryn Nantlle, dyffryn a drawsnewidwyd gan y chwareli llechi o'r 18fed ganrif ymlaen. Wrth deithio ar hyd y B4418 tua phen y dyffryn, byddwrch yn mynd drwy bentref **Talysarn** (07), sy'n dyddio'n bennaf o'r cyfnod rhwng 1850 ac 1870, gydag olion y chwareli llechi (09) eu hunain i'w gweld ar y chwith ac ar y dde ar lawr y dyffryn (49) ac ar y llethrâu. Ar ôl mynd drwy

A pleasant drive along the A4085 takes you past **Llyn Cwellyn** (32), the picturesque tourist landscape around **Plas y Nant** (48), along the bottom of the **Gwyrfai valley** (35), through the strung-out late-19th-century settlement of **Waunfawr** (16), over the irregular fieldscapes of the central **Arfon plateau** (36) and back via Caerathro to Caernarfon.

bentref **Nantlle** (13) ei hun (gyda'i dai teras sy'n dyddio o ddiweddy 19eg ganrif), mae'r ffordd yn dringo tua phen y dyffryn heibio i olion y mwyngloddiau copr yn **Drws-y-Coed** (11) ac i lawr i anheddiad rhuban diweddar **Rhyd Ddu** (33).

Mae taith bleserus ar hyd yr A4085 yn mynd â chi heibio i **Llyn Cwellyn** (32), y dirwedd hardd sy'n denu ymwelwyr yng nghyffiniau **Plas y Nant** (48), ar hyd gwaelod dyffryn **Gwyrfai** (35), drwy anheddiad ymestynedig Waunfawr (16) sy'n dyddio o ddiweddy 19eg ganrif, drwy gaeau afreolaidd **Ilwyfandir canol Arfon** (36) ac yn ôl i Gaernarfon drwy Gaeathro.